

ȘTIINȚELE SOCIALE DIN PERSPECTIVĂ FILOSOFICĂ ȘI LOGICĂ

Cornel HARANGUȘ¹

e-mail: charangus@tibiscus.ro

ABSTRACT: The book of Professor Ioan Biriș, *Philosophy and logic of the social sciences*, published by Romanian Academy Publishing, 2014, contains the following chapters: the situation of social sciences compared to the natural sciences; the problem of social reality; the role of logic in scientific theories; the concepts of social sciences and levels of measurement; the socio-cultural integration and three forms of partitive logic; social action, rationality and games – the *IF* logic (*Independence Friendly Logic*).

KEYWORDS: social reality; social concepts; partitive logic; independence friendly logic

De curând a apărut la Editura Academiei Române cartea profesorului universitar Ioan Biriș, intitulată generos dar și provocator, *Filosofia și logica științelor sociale*². Se înțelege din titlul însuși că realitatea atât de complexă a vieții sociale este pusă în discuție, nu atât pe calea studiului empiric, cum ar fi cel sociologic, economic, istoric, sau de altă natură, dar de același perimetru, ci pe calea abordării celei mai ambițioase, aceea a aplicării conceptelor filosofice și procedurilor logice la o realitate destul de refractară la asemenea abordări cel puțin în unele dimensiuni ale acesteia. Desigur, autorul privește realitatea socială prin prisma grupului de științe numite științe sociale. El este conștient de greutatea sarcinii sau a sarcinilor cu care s-a încărcat, lucru pentru care și-a propus și a realizat o vastă documentare bibliografică. Ioan Biriș a străbătut literatura caracteristică în științele sociale, literatura filosofică și cea logică aferentă temelor abordate, prezentă în principalele limbi europene (franceză, engleză, germană, italiană), confruntându-se cu aceasta prin evaluare atât pozitivă cât și critică.

1 Profesor, Universitatea Tibiscus din Timișoara.

2 Ioan Biriș, *Filosofia și logica științelor sociale*, Editura Academiei Române, București, 2014.

Foto: Coperta cărții: Ioan Biriș, *Filosofia și logica științelor sociale*, Editura Academiei Române, București, 2014.

Este de la sine înțeles că fiind vorba de filosofia și logica științelor sociale, viața socială este privită prin lentila acestora. Autorul, având exigența completitudinii abordării unei teme, începe, cumva de la sine înțeles, cu comparația dintre științele naturii și științele sociale, pentru a pune la baza demersului său amplu o teză unificatoare, dedusă din condiția epistemologică pe care o au acestea din urmă (științele sociale) în vastul câmp al tuturor științelor. Teza pe care o argumentează Ioan Biriș este aceea că științele sociale au rămas în urmă în comparație cu științele naturii, că există un decalaj vizibil între acestea în sensul precizat. Decalajul în cauză s-ar datora unor motive, cinci la număr, care țin de specificul lor, al științelor

sociale: a. *Motivul obiectivității*: în științele sociale se implică subiectivitatea cercetătorilor care nu poate fi eliminată; b. *Motivul complexității*: realitatea socială este complexă, cuprinde realități grupale, dar și fenomene sociale unice și altele asemenea; c. *Motivul ideologic*: deformarea ideologică asupra percepției fenomenelor sociale; d. *Motivul metodologic*: în științele sociale, pe lângă obiectivismul lui Auguste Comte și Emil Durkheim s-au afirmat metode ale abordării subiective ale realității sociale cum ar fi metoda comprehensiunii, bazată pe înțelegerea subiectivă a realității sociale; e. *Motivul resurselor*: pentru științele sociale guvernele au alocat resurse mai puține decât pentru științele naturii.

Aceste motive sunt ilustrate corect, dar teza afirmată, a decalajului dintre științele naturii și științele sociale, desigur, în defavoarea ultimelor, nu pare a fi solidă sub toate aspectele. Principala acuză adusă științelor sociale în comparație cu cele ale naturii este aceea a inexactității descrierilor și explicațiilor date de acestea, precum și slaba capacitate predictivă. Or, în această privință trebuie să luăm în seamă exigența metodologică față de cerințe: nu putem cere de la științele sociale ceea ce nu poate permite

obiectul lor (Aristotel). A adopta un singur model, cel al științelor naturii, pentru toate științele, pentru toată cunoașterea, pare a fi excesiv. În plus, probabilismul a pătruns și în științele naturii în ultima vreme (Patrick Suppes).

După ce autorul stabilește condiția epistemologică a științelor pe care își va baza demersurile (științele sociale), el înaintează în mod logic spre centrul problemelor reprezentat de conceptul de realitate socială. Principala perspectivă pe care se bazează este aceea a construcționismului social, perspectivă ontologică, distinsă de constructivism, care este o abordare epistemologică. Principala contribuție pe care se sprijină este aceea a teoriei actelor de limbaj, mai ales în aplicația lui John Searle, prin care se ilustrează și explică constituirea realităților sociale și a instituțiilor sociale. „La modul condensat, scrie autorul, teoria lui Searle ne spune că obiectele sociale sunt rezultatul aplicării unei reguli constitutive care poate fi exprimată în formula: X contează ca Y în contextul C” (p. 145).

Simplitatea acestei formule nu anulează valoarea ei descriptivă și explicativă. O realitate fizică, o bucată de hârtie (X) contează ca bani (Y), adică o realitate socială în contextul actual al lumii (C). Este important să arătăm că Ioan Biriș nu se limitează la a prezenta sumar teoria lui Searle, ci o contextualizează prin modul în care trebuie înțeleasă, prin criticile care i s-au adus mai ales de către Barry Smith, prin răspunsurile care le-a dat criticilor însuși autorul ei ș.a.m.d. Această modalitate de a oferi informația quasi-completă, uneori chiar completă, asupra temei în discuție este folosită în aproape toate cazurile, scutindu-l într-un fel pe cititor de efortul informării suplimentare din sursele literare importante. Desigur, această apreciere trebuie luată cu relativitatea obișnuită în asemenea cazuri.

În capitolele din miezul cărții intitulată *Logica și teoriile științifice și Conceptele științelor sociale și nivelele de măsurare* autorul ține să respecte titlul întregii lucrări și să nu eludeze sarcinile teoretice pe care acesta le implică. Întâlnim aici o mare bogăție de tematizări, cu contribuții originale ale acestuia, dintre care am remarca acel „posibil model de teorie a fenomenelor culturale” care este de fapt un model al realității sociale, un model prin care conceptul de realitate socială prinde contur concret, detaliat.

Cu această ocazie sunt discutate teme importante ca reforma logicii tradiționale, dificultățile și soluțiile teoretice, legate mai ales de empirismul logic și istorism.

Una dintre cele mai interesante sistematizări prezentată în capitolul al IV-lea al cărții este aceea a conceptelor științifice, aplicabile și la realitatea socială. Nu ne putem reține de a prezenta măcar tipologia conceptelor de la pagina 240 a cărții, în care aflăm că avem următoarele tipuri de concepte: concepte calitative (generic), concepte comparative, concepte cantitative, concepte imagini, concepte ideal-tipice (concepte weberiene), concepte hermeneutice. Sunt prezentate modalitatea de obținere a conceptelor, funcția lor teoretică, relația cu denotatul empiric.

În această parte a lucrării autorul aduce o critică, corectă, credem, a unui concept mult vehiculat în zilele noastre, conceptul de *dezvoltare sustenabilă*. Autorul consideră această critică o contribuție a sa la clarificarea conceptului. Principala obiecție pe care o aduce constă în sesizarea faptului că acesta se bazează pe ideea echilibrului propriu sistemelor dinamice, inspirat de fizica newtoniană, care permite o predictibilitate sigură a evenimentelor. Or, societatea, realitatea socială, nu seamănă deloc cu un sistem dinamic de tip newtonian ci mai degrabă cu un sistem termodinamic, în dezvoltarea inevitabilă a căruia timpul este ireversibil (săgeata timpului a lui I. Prigogine) și în legătură cu care predictibilitatea evenimentelor este slabă sau foarte slabă, acestea depinzând de așa numitele *fluctuații* imprevizibile. Conceptul de echilibru aplicabil unor asemenea sisteme este cel de echilibru *heisenbergian*, în care cheia descrierii lui este relația de indeterminate a lui W. Heisenberg. Desigur, aderăm la un asemenea punct de vedere.

În capitolul al V-lea este abordată problema integrării socio-culturale, o temă mai complexă decât pare la prima vedere. Poate că în tratarea acestei teme apare mai evidentă contribuția notabilă a autorului la înțelegerea conceptului de societate și congruența înțelegerii sale a societății cu spiritul teoriilor actuale despre aceasta. În acest capitol autorul tratează *mereologia*, *holologia* și *holomeria*, care, fiecare în felul lor, încearcă să descifreze raporturile complexe dintre totalități și părțile lor componente. Autorul arată în acest sens că „în domeniul socialului putem ajunge la întregi, la totalități, fie de pe o poziție holistă, caz în care este presupusă o anterioritate logică și ontologică a totalității sociale în raport cu părțile componente, fie de pe o poziție individualistă, când totalitatea socială este reconstituită plecând de la indivizii autonomi, separați” (p. 312). Cu această ocazie autorul cărții pune în joc logica mai nouă, consacrată în această materie, a lui Stanislaw Lesniewski precum și contribuțiile românești ale lui Petre Botezatu și Gheorghe Enescu.

Hologia este o logică a valorilor, inițiată de Franz Brentano, în care valorile sunt privite ca întregi (holos). Distincția teoretică, cu valoare euristica, s-a făcut între întregii *sumă* și întregii *produs* (Brentano), sau întregii *organici* (G.E. Moore). Și hologia comportă o logică, eventual mai simplă decât cea a lui Lesniewski. Dar ceea ce pare a conta pentru Ioan Biriș este că ambele ajung la contradicții sau neputințe care cer alte rezolvări. Autorul cărții pare că le găsește în *holomeria* lui Constantin Noica. Această parte a cărții este speculativă în spirit noician și totodată atractivă. Dar Ioan Biriș ia în serios construcția de concepte hermeneutice bazată pe hermeneutica lui Noica. Intră în joc noțiuni ca identitate unilaterală, contradicție unilaterală, potențare, compenetrație. Prin aceste noțiuni este caracterizat așa-numitul *holomer*, termen noician, conceptual fiind partea care se ridică la valoarea întregului. Este vorba de o ontologie, o ontologie a valorilor, net distinctă de mereologie și hologie, dar pe care pare că le absoarbe. Ioan Biriș pare a fi cucerit definitiv de această ontologie, încă odată, plină de seducții, dar și de incitații la critică, cărora nu le vom da curs aici. Logica lui Hermes pare a se acorda în spirit cu gândirea slabă, conceptul lui Giovanni Vattimo, la rândul lui controversat.

Ultimul capitol al cărții ajunge la acțiunea socială și la raționalitate, ceea ce este absolut rezonabil, gândindu-ne la faptul că omul, subiectul central al ideii de social este o ființă acțională și rațională (cel puțin în sensul principal al ideii de om). Surpriza pe care a adus-o contemporaneitatea în tratarea acțiunii umane și a raționalității ei este că modelarea acesteia, cea mai bună din punct de vedere teoretic este făcută pe seama ideii de joc și pare foarte plauzibil că nimic nu este mai semnificativ pentru caracterizarea omului în acțiune ca jocul. Acest lucru l-au avut în vedere și alți autori de prestigiu internațional incontestabil cum ar fi Huizinga sau Gadamer. „Teoria jocurilor este considerată în ultimele decenii de analiză socială drept o nouă teorie socială, teorie potrivită pentru o înțelegere mai adâncă a realității sociale, respectiv teoria pe care n-au cunoscut-o clasicii științelor sociale”, scrie Ioan Biriș. El alege să o prezinte nu prin hermeneutica mai veche a jocului (autorii amintiți mai înainte), ci prin ultima luare de cuvânt în această privință, obiectivată mai ales în logica jocurilor, creată de Jakko Hintikka și Gabriel Sandu, numită de Hintikka logica IF (*Independent friendly logic*). Este o logică complexă, care reconsideră concepte cheie cum ar fi cuantificatorii, adevărul, negația, dependența logică, completitudinea, constructivitatea (p. 396). În jocuri se pierde și se câștigă:

de aceea o noțiune centrală a logicii jocurilor este cea de *alegere*, subiacentă ideii cuprinzătoare de strategie. Ideea lui Hintikka a fost să transforme logica de ordinul întâi astfel încât să permită *independența informațională* a cuantificatorilor, interzisă de logica de tip Frege-Russell (p. 404). Aceasta ar fi logica IF. Ea este congruentă cu toate emancipările intelectuale din filosofie și din alte domenii care au apărut în cultura europeană.

Cartea lui Ioan Biriș, *Filosofia și logica științelor sociale*, este una din cele mai documentate, mai bine scrise, cu aport teoretic novator, care a apărut în ultimul timp în limba română. Lectura oferă o mare satisfacție intelectuală. Recomandarea ar fi superflua: își va face loc oricum în lumea cărților din domeniul căruia îi aparține.